

Jukka Sarjala

Kiertävät kirjat

Painotuotteiden aineellis-sosiaalinen vaikuttavuus

Anders Johan Sjögrenin elämässä ja opiskelussa 1810-luvulla

Miten kirjakulttuurin historiassa voisi teosten ja teoskokoelmien sijasta tutkia painotuotteiden liikettä, kierrätystä ja niiden sosiaalisia vaikutuksia? Miten kirjojen aineellisuus olisi paremmin hahmotettavissa kuin pelkän esinelähtöisen tutkimuksen keinoin?¹ Kirjoihin keskittyvät kulttuurihistorioitsijat, tunnetuimpina ranskalaiseen tutkimustraditioon situneet Roger Chartier ja Robert Darnton, ovat tähdentäneet kirjojen julkaisemisen, levityksen ja käyttötapojen tutkimista sekä painotuotteiden aiheuttamien sosiohistoriallisten vaikutusten tarkastelua.² Tällä tavoin kirjat tulevat materiaalisina tuotteina yhteisöjen ja historiallisten tapahtumakulkujen osiksi eivätkä jää itseriittoisiksi teoksiksi, lajityyppiensä edustajiksi tai eri paikkoihin kasaantuneiden kokoelmien todistuskappaleiksi.

Tämä artikkeli tarkastelee kirjoja ja muita painotuotteita niiden aineellisuuden ja käytön näkökulmasta. Tutkin kirjakulttuurin aineellisia

ulottuvuuksia innokkaan kirjanystävän Anders Johan Sjögrenin (1794–1855) 1810-luvun päiväkirjamerkinnöistä. Sjögren kävi tuolloin Porvoon kymnaasia ja opiskeli sen jälkeen Keisarillisessa Turun yliopistossa. Keväällä 1820 hän siirtyi pysyvästi Pietariin. Sjögrenistä kehittyi pian merkittävä kielitieteen ja etnografian tutkija, ja lopulta hän kohosi urallaan Pietarin tiedeakatemian suomalais-ugrilaisen ja kaukasialaisen kieli- ja kansatieteen varsinaiseksi akateemikoksi.³

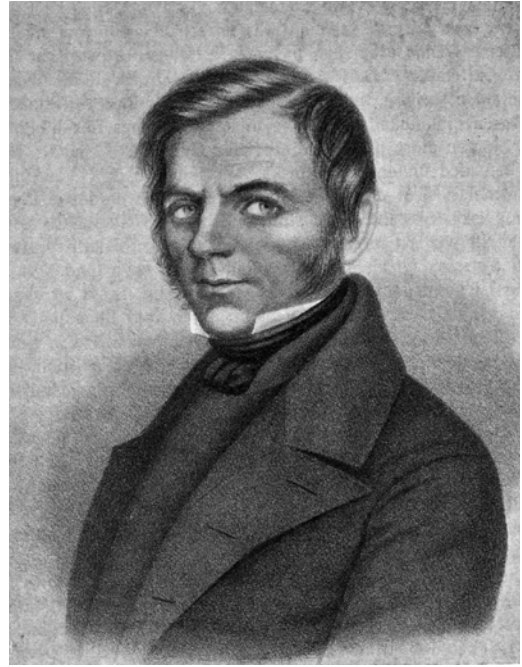
Painotuotteet eivät ole tarkastelussani pelkkiä paikoilleen jääneitä kappaleita vaan saavat aktiivisen ja dynaamisen roolin. Ne ovat muutakin kuin valmistusprosessiensa ja käyttöyhteyksiensä itseriittoisia todisteita. Tavoitteena on hahmottaa kirjakulttuuria ja kirjallisuusharrastuksia keskittymällä painotuotteiden vaikuttavuuteen sekä inhimillisen toiminnan ja ei-inhimillisten tekijöiden, tässä tapauksessa kirjojen, väliseen vuorovaikutukseen. Kirjat ja muut painotuotteet liik-

1. Artikkelin on valmistunut osana Koneen Säätiön rahoittamaa tutkimusprojektia ”Sanojen liike ja tiedon paikat – oppineet kirjalliset yhteisöt 1800-luvun alussa” (2020–2022).
2. Kirjojen kustantamista, valmistusta, levitystä, kauppaa, lainausta ja lukemista visuaalisesti havainnollistavasta kommunikaatiokehästä (*the communications circuit*) ks. Robert Darnton, *What Is the History of Books?* *Daedalus* 111:3 (1982), 68; Robert Darnton, ”What Is the History of Books?” Revisited. *Modern Intellectual History* 4:3 (2007), 503. Ks. myös esim. Roger Chartier, *The Order of Books. Readers, Authors, and Libraries in Europe between the Fourteenth and Eighteenth Centuries*. Käännös Lydia G. Cochrane. Stanford University Press 1994, 2–3.
3. Sjögrenin vaiheisiin on viimeaikaisessa tutkimuksessa kiinnitetty uudelleen huomiota, ks. Michael Branch, Herderin vaikutus Anders Johan Sjögreniin ja sen seuraukset – tapaustutkimus. Teoksessa Sakari Ollitervo & Kari Immonen (toim.) *Herder, Suomi, Eurooppa*. SKS 2006, 312–355; Päivi Laine, *Suutarinpojasta Venäjän tiedeakatemian akateemikoksi. A. J. Sjögrenin ura Pietarissa 1820–1855*. Tampereen yliopisto 2020; Jukka Sarjala, *Turun romantiikka. Aatteita, lukuvimmaa ja yhteistoimintaa 1810-luvun Suomessa*. SKS 2020.

kuvat paikasta toiseen ja samalla liikuttavat niitä käyttäviä ihmisiä. Ne ovat vuosisatoja toimineet tiedon kiertokulun välineinä, vaihdannan kohteina ja yhteisöllisyyden luojina, mutta näissä toiminnoissa havaittavat virtaukset ja kehitysuunnat voimistuivat erityisesti 1700- ja 1800-luvun taitteen molemmin puolin, romaanikirjallisuuden voittokulun, lukuvimman heräämisen ja kirjojen kaupallistumisen ansiosta.⁴ Tuolloin kirjatutuotanto ja kirjavälitys kasvoivat ja tehostuivat Euroopassa, varsinkin Saksassa ennen Napoleonin valloitusotia,⁵ ja kehittivät melko pian modernin markkinatalouden mekanismien varaan rakentuneet ylikansalliset kirjamarkkinat.

Kirjojen hankinnasta ja bibliofiasta tulevat helposti mieleen omistamiseen pyrkivä keräily ja pysyviksi muodostuneet kokoelmat. Vaikka mielikuva on monissa tapauksissa oikeaan osunut, 1700-luvun lopun ja 1800-luvun alkupuolen kirjallista kulttuuria tutkittaessa on tässä suhteessa syytä olla varovainen. Helsingin asukkaiden kirjanomistusta 1700-luvulla tarkastellut Jessica Parland-von Essen on tähdentänyt säännöllisesti järjestettyjen huutokauppojen merkitystä yksittäisten ihmisten kirjallisuushankinnoissa. Niiden pohjalta on hänen mukaansa havaittavissa kahdenlaista kirjojen hankintaa, yhtäältä uskonnollisen kirjallisuuden pitkäkestoista omistamista, toisaalta nopeatempoisempaa koulukirjojen ja kaunokirjallisuuden kierrätystä.⁶ Niin ikään Jyrki Hakapää on Viipurin kirjahuutokauppoja ja kirjojen kulkeutumista tutkiessaan esittänyt, että 1700-luvun lopun ja 1800-luvun alkupuolen kirjallista kulttuuria voi tarkastella pikemminkin jatkuvana kirjallisten tuotosten virtana kuin niiden keräämisen ja omistamisen aikakautena.⁷ Nämä ovat uteliaisuutta ruokkivia havaintoja, jotka houkuttelevat kirjavirtojen ja kirjallisuuden jatkuvan vaihtuvuuden tarkasteluun.

Turun romantikkojen verkostoon opiskeluaikanaan lukeutunut A. J. Sjögren eli 1810-luvulla

■ Kuva 1. Anders Johan Sjögren oli Turussa asuessaan tunnollinen ja ahkera opiskelija, jonka laajat päiväkirjamuistiinpanot kertovat elävästi ja yksityiskohtaisesti ylioppilaan elämäkulusta 1810-luvun Suomessa. Lähde: Gustaf Heinrichuksen teos *Anteckningar om Immanuel Ilmoni* (1912).

formatiivisia vuosiaan, virikkeille ja vaikutteille otollista kasvu- ja kehityskauttaan, joka päättyi hänen saavuttamaansa filosofian kandidaatin tutkintoon toukokuussa 1819. Millaisissa muodoissa ja yhteyksissä kirjallisuuden ja painotuotteiden vaihtuvuus tulee näkyviin hänen koulu- ja opiskeluvuosinaan? Miten hän näki vaivaa kirjojen hankinnassa ja kierrättämisessä? Millainen rooli ja tehtävä hänen päiväkirjallaan oli kirjallisuusharrastuksissa ja lukukokemuksissa? Entä millaista sosiaalista vuorovaikutusta kirjojen käyttö ja kierrätys saivat aikaan koulu- ja opiskelijato-

4. Tuija Laine, *Kolportöörejä ja kirjakauppiaita. Kirjojen hankinta ja levitys Suomessa vuoteen 1800*. SKS 2006, 271–272, 274.
5. Terry Pinkard, *German Philosophy 1760–1860. The Legacy of Idealism*. Cambridge University Press 2002, 7; Detlef Kremer, *Romantik. Lehrbuch Germanistik*. 3. painos. Verlag J. B. Metzler 2007, 37.
6. Jessica Parland-von Essen, *Bokauktionerna i Helsingfors under 1700-talet*. Teoksessa Nina Edgren-Henrichson et al. (toim.) *I trädgården, i biblioteket, i världen. Festskrift till Rainer Knapas den 19 februari 2006*. Söderströms & Atlantis 2006, 139; Jessica Parland-von Essen, *Kirjanomistus kulttuurihistoriallisen tutkimuksen kohteena. Helsingkiläiset ja heidän kirjansa 1700-luvulla*. Teoksessa Cecilia af Forselles & Tuija Laine (toim.) *Kirjakulttuuri kaupungissa 1700-luvulla*. SKS 2008, 23. Ks. myös Laine 2006, 276.
7. Jyrki Hakapää, *Kirjat viipurilaisten hyllyillä. Kirjahuutokauppojen kertomaa*. Teoksessa Piia Einonen & Antti Riihinen (toim.) *Kuvaukset, mielikuvat, identiteetit. Viipurin kulttuurihistoriaa 1710–1840*. Toinen korjattu painos. Viipurin Suomalainen Kirjallisuusseura 2019, 246.

verien kesken? Näitä kysymyksiä käsittelemällä luon valaistusta aikakauden ruotsinkieliseen oppineistoon matkalla olleen ja useilla kielillä kirjasisivistystä hankkineen nuorukaisen kirjaharrastuksiin ja toimintaympäristöön. Hänen päiväkirjansa on niin laaja ja yksityiskohtainen, että se tarjoaa ainutlaatuisen näköalan lukemiseen ja kirjallisuuden käytön arkipäivään 1800-luvun alussa. Nämä ovat vanhempien aikojen kirjahistoriassa yleensä hankalasti tarkasteltavia aiheita.

Ei päivää ilman riviä

Alemmista kansankerroksista lähtöisin ollut Anders Johan Sjögren syntyi kaakkois-suomalaisessa Iitin pitäjässä suomenkieliseen suutarin perheeseen. Hänen ensimmäinen suojelijansa, Iitin kappalainen Karl Östberg auttoi etevänä pitämänsä pojan koulutielle. Sjögren kävi aluksi Loviisan triviaalikoulua vuosina 1803–1809 ja kiinnostui jo varhain kielistä ja kirjallisuudesta. Porvoon kymnaasiin hän siirtyi vuonna 1809, ja syksyllä 1813 hänestä tuli Keisarillisen Turun yliopiston (akatemian) ylioppilas ja Viipurilaisen osakunnan jäsen. Sjögrenin kielellisen ja kirjallisen suuntautumisen vahvimpia merkkejä ja todisteita on hänen päiväkirjansa, *Allmänna Ephemerider*, jota hän piti poikaimista elämänsä loppuun vuosina 1806–1855.⁸ Säännöllisen ylös-kirjaamisen tuloksena syntyi vaikuttava saavutus, noin 8 300 pääosin ruotsiksi käsikirjoitettua sivua. Ruotsin ohella päiväkirjassa esiintyy viittä muuta kieltä. Nykyään tämä dokumentti on käytettävissä myös sähköisesti.⁹

Päiväkirjatekstin laajuus ja seikkaperäisyys eivät pohjautuneet vain kirjoittamisen iloon. Arkielämän kulun, tapahtumien, tunnelmien, omien mielialojen, ihmissuhteiden, askareiden, lukemisen, opintojen ja terveydentilan vai-

telujen seuraamisella ja kuvaamisella Sjögren tavoitteli runsasta tietovarastoa myöhemmin tehtäväksi suunnittelemaansa omaelämäkertaa varten. Hän viittasi näihin kaavailuihin huhtikuussa 1814 ja piti parhaillaan lukemaansa Johann Wolfgang von Goethen omaelämäkertaa *Aus meinem Leben* (1811) ideoidensa saavuttamattomana esikuvana.¹⁰ Sjögrenin muistiinpanojen tarkkuus ulottuu niin pitkälle, että hän kuvaa keskustelun etenemisen toisinaan vuorosanoina.¹¹ Päiväkirjassa on myös paljon merkintöjä nautitun kahvin ja alkoholin määristä, siemensyöksyistä ja eräässä vaiheessa virtsan väristä. Tällaisten tietojen tallentaminen viittaa dieteettiseen kiinnostukseen eli hippokraattisen perinteen mukaiseen hyvien elämäntapojen ja sielullis-ruumiillisen tasa-painon tavoitteluun.

Sjögrenin omaelämäkerrallisista pyrkimyksistä johtuu, että hänen merkintänsä ovat monin paikoin itsetarkkailua, mikä kuvastaa varsin uskollisesti tuolle ajalle ominaista päiväkirjojen pitämisen kehityslinjaa. Itseä tutkiskeleva ja reflektioiva kirjoittaminen oli yleistynyt 1700-luvulla; päiväkirjan tyyliin laaditut ja suurta suosiota nauttineet romaanit vielä lisäsivät tämän tyyppistä pohdiskelua. Vähitellen syntyi modernin minän sisäistä tunnemaailmaa eritellyt päiväkirjoittamisen muoto, jota kirjallisen kulttuurin konventiot säätelivät. Tämän vastapainona aikakauden päiväkirjoissa esiintyi ulkoisia tapahtumia kirjanneita kalenterimaisia huomautuksia.¹² Myös jälkimmäisiä sisältyy runsaasti Sjögrenin merkintöihin, mikä kasvattaa hänen päiväkirjansa dokumenttiarvoa kirjakulttuurista kertovana lähteenä. Tosin sähköisessä versiossa muistiinpanoja on yksistään jo 1810-luvun osalta runsaat 2 500 liuskaa, joten työekonomisista syistä paneudun tässä artikkelissa toiminnan rakenteellisiin piirteisiin ja aihetta riittävästi valaiseviin tapauksiin ja näkö-

8. Branch 2006, 313, 319.

9. Alkuperäiset päiväkirjavihkot sijaitsevat Kansalliskirjaston käsikirjoituskokoelmissa (A. J. Sjögrenin kokoelma, Coll. 209). Sähköinen litteroitu versio koko päiväkirjasta on talletettu Kansalliskirjaston Doria-julkaisuarkistoon: Anders Johan Sjögren, *Allmänna Ephemerider. Dagböckerna 1806–1855*. Utgivna av Michael Branch, Esko Häkli och Marja Leinonen. Nationalbiblioteket 2020, <https://www.doria.fi/handle/10024/177355>. Tässä artikkelissa kyseeseen tulevasta päiväkirja-aineistosta on aikoinaan kadonnut yksi 44-sivuinen vihko eli tammikuun merkinnät vuodelta 1815.

10. Sjögren pk 7.–8.4.1814 (1468, 1470). Suluissa oleva sivunumerointi viittaa päiväkirjan sähköiseen versioon. Omaelämäkerrasta Sjögren laati 1840-luvun jälkipuolella keskeneräiseksi jääneen ja lukuisia täydennyksiä sisältäneen käsikirjoitusluonnoksen, jonka Aulis J. Joki sittemmin suomensi ja julkaisi nimellä A. J. Sjögren, *Tutkijan tieni*. SKS 1955.

11. Ks. Sjögren pk 4.10.1814 (1682). Ajoittain samaa tapaa noudatti myös Sjögrenin ystävä Carl Axel Gottlund, ks. Lars Lundin (toim.) *Carl Axel Gottlunds dagbok 1808–1817*. Lars Lundin 2015, esim. 275–276, 295–296.

12. Karoliina Sjö & Maarit Leskelä-Kärki, *Päiväkirja, minuuks ja historia*. Teoksessa Maarit Leskelä-Kärki et al. (toim.) *Päiväkirjojen jäljillä. Historiantutkimus ja omasta elämästä kirjoittaminen*. Vastapaino 2020, 18–19.

kohtiin kyseisen vuosikymmenen alkupuoliselta.

Keskittyminen kirjojen liikkeisiin, vaihtoon ja käyttöön siirtää käsittelyni painopistettä ihmistieteissä ja kirjallisuudenhistoriassa suositusta teosten lähiluvusta ja tekstien tulkitsemisesta kohti materiaalista historiaa. Kirjoista tulee tällaisessa tutkimusasetelmassa markkinatalouden tuotteita ja sen ylläpitäjiä. Niiden yksityiskohtainen sisältö liukuu taka-alalle. Yksittäiset teokset ja painotuotteet esiintyvät tarkastelussani kirjavirtojen ja menneisyydessä toistuneiden lukutilanteiden osina eivätkä itsenäisinä merkitysten kantajina ja tuottajina. Vaikka massamittainen kirjatutuotanto käynnistyi Euroopassa vasta 1830- ja 1840-luvulla,¹³ yllä mainittu näkökulma soveltuu hyvin 1800-luvulla tapahtuneen kirjallistumisen eli kirjoitetun ja painetun sanan lisääntyneen läsnäolon ja merkityksen tarkasteluun.¹⁴

Yllä esiteltyyn tarkoitukseen käyttämääni lähestymistapaa voi välttämättä luonnehtia kirjallisuudentutkija Franco Morettin käsitteellä etälukeeminen (*distant reading*). Moretti keksi sanayhdistelmän kuvaamaan tarkastelutapaa, jossa tutkija nostaa katseensa kirjan riveiltä ja perääntyy yksittäisten lähteiden ja teosten ääreltä havainnoimaan laajempia näkymiä, vaikkapa kirjallisten lajiyppien, teemojen tai trooppien esiintymiä ja historiaa.¹⁵ Etäältä lukeminen merkitsee myös tilastollisten säännönmukaisuuksien ja kirjallisuuden evoluutiolinjojen hahmottamista, kirjallisuuden maailmanhistoriaa systeemisessä mielessä. Oma tarkasteluni on toki paljon vaatimattomampi, mutta yhtä kaikki se Sjögrenin päiväkirjamerkintöjä seuloessaan ja bibliografisten tietojen tasolla pysyessään lähestyy Morettin ajatusta teoskohtaisen likinäköisyyden karttamisesta.

Kirjahalu

Sähköisen median, bitteinä toimivien tietoverkkojen ja digitointiprojektien rinnalla jatkuvalla painotuotteiden aikakaudelle oli ominaista kir-

jojen ja muiden julkaisujen fyysinen läsnäolo. Tämä merkitsi kirjojen liikuttelua, niistä juontuvan tilantarpeen huomioimista, niihin kohdistettua muuta huolenpitoa ja niiden kierrätystä omistajalta ja käyttäjältä toiselle. Nämä toiminnot synnyttivät kirjojen käyttäjissä iloa ja intohimoja, mutta myös vaivannäköä ja ponnisteluja. Tällainen kirjoihin liittynyt tunne-energia ja siitä juontunut toimintatarvo olivat alituisen läsnä nuoren A. J. Sjögrenin elämässä. Hän kutsui kirjahaluksi (*boklust*) sitä voimaa, jonka ajamana hän saattoi rynnätä kirjakauppaan ostoksille lähes viimeiset rahat taskussaan. Yhtä määrätietoisesti hän näki vaivaa kirjojen kuljetuksessa – kuten lokakuussa 1813, kun hän käveli isänsä seurassa noin 225 kilometrin matkan Iitistä Sitikalan kylästä Turkuun opiskelemaan. Kävely kesti kutakuinkin viikon, ja muutamia lyhyitä välimattoja tästä reitistä Sjögren ajoi kärryissä, joihin lastattuun muuttokuorman kuului ainakin yksi laatikollinen kirjoja.¹⁶

Sjögren oli innokas lukija, mutta samalla myös pakkomieltainen kirjojen keräilijä, jonka kaltaista ihmistyyppiä Jean le Rond d'Alembert on kuvannut valistusfilosofien kuuluisan *Encyclopédie*-kirjasarjan artikkelissa ”Bibliomanie” vuodelta 1751.¹⁷ Ulkopuoliselle tarkastelijalle ei ole aina selvää, hankkiko Sjögren kaikki kirjansa ja lehensä nimenomaan luettaviksi vai joskus pelkästään selailtaviksi ja silmäiltäviksi. Saavuttuaan Turkuun opiskelemaan hän näet tunnusti päiväkirjassaan muistuttavansa Gotthold Ephraim Lessingia, kuuluisaa Wolfenbüttelissä asunutta Herzog August Bibliothekin kirjastonhoitajaa, jota koskeviin biografisiin tietoihin hän oli juuri tutustunut. Heillä oli kummallakin ylenmääräinen himo kirjoihin myös lehteilyn ja katselun kohteina. Tällaista bibliofiilistä keräilyä arvosteltiin ankarasti jo 1700-luvulla. Vuosisadan lopun keräilyennätyksen Euroopassa teki tanskalainen kreivi Otto Thott 116 395 nimikkeellä ja 15 000 väitöskirjalla.¹⁸

13. Ks. esim. Martyn Lyons, *Reading Culture and Writing Practices in Nineteenth-Century France*. University of Toronto Press 2008, 3–4.

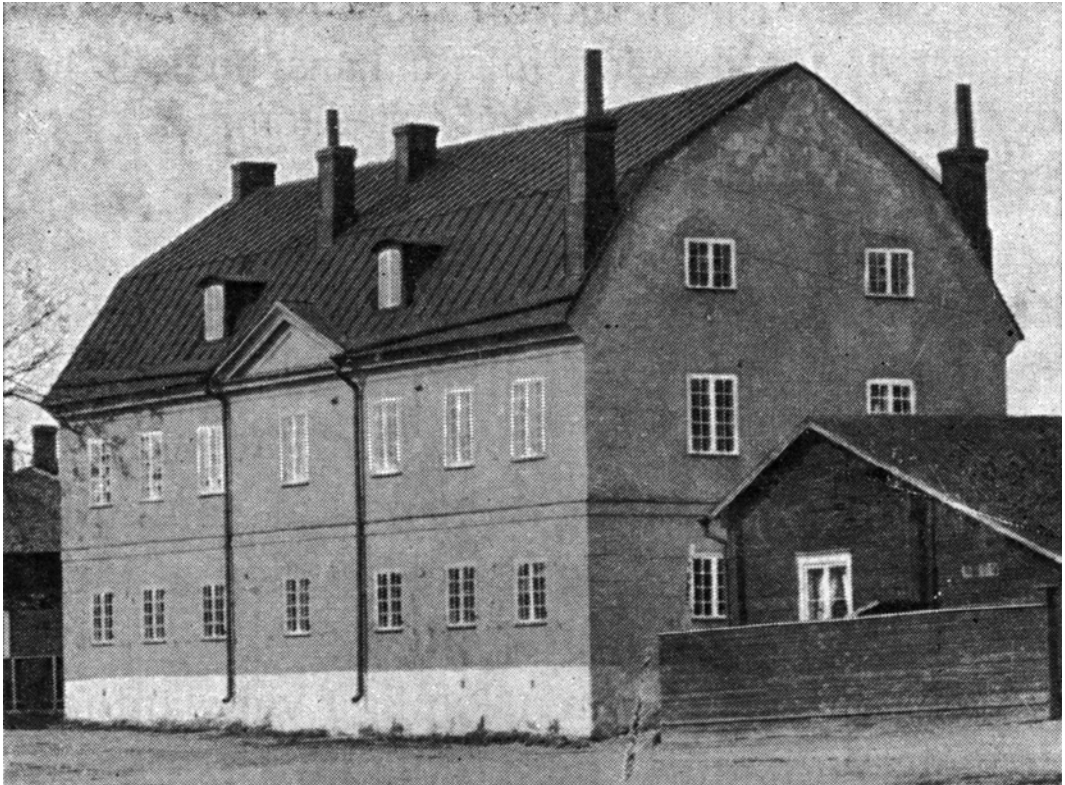
14. Itseoppineiden suomenkielisten kansankirjoittajien osalta kirjallistumista on tutkittu teoksessa Lea Laitinen & Kati Mikkola (toim.) *Kynällä kyntäjät. Kansan kirjallistuminen 1800-luvun Suomessa*. SKS 2013.

15. Franco Moretti, *Distant Reading*. Verso 2013, erityisesti 43–62.

16. Sjögren pk 4.10.–11.10.1813 (1352–1354), 25.10.1814 (1714).

17. *Encyclopédie ou Dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers*. Tome second. Chez Briasson et al. 1751, 228.

18. Sjögrenin kiinnostuksesta Lessingiin ja tämän tuotantoon Branch 2006, 328. Kirjojen keräilyharrastuksesta 1700-luvulla Laine 2006, 277–278.

Kirjahalussa oli levottomuutta ja murehtimista aiheuttava puolensa. Sjögrenin kiihkeät kirjojen ostosuunnitelmat ja -haaveet – hän käyttää päiväkirjassa sanaa *bokspeculationer* – tekivät hänet usein toimeettomaksi ja tyytymättömäksi itseensä. Nämä pohdinnat kertovat siitä, että hän koki voimavaransa ja taloustilanteensa puutteellisiksi suhteessa omiin mieltymyksiinsä. Toisaalla Sjögren kirjoitti niteiden hankintasuunnitelmien aiheuttavan suoranaista unettomuutta.¹⁹ Hän käytti siis säännöllisesti aikaa kirjamarkkinoiden houkuttelemaan taloudelliseen laskelmointiin, jolloin kirjojen tavaraluonne ja vaihtoarvo nousivat etualalle niiden käyttöarvon kustannuksella. Kuvaavaa on, että bibliografisten tietojen ohella päiväkirjassa esiintyy runsaasti niteiden osto- ja myyntihintoja. Koreat kirjat, rahan ostovoima ja hankintojen tuottama mielihyvä muodostivat kiinteän kolmiyhteyden. Kotiopettajan toimesta saadut ansiot eivät aina riittäneet elämiseen

■ Kuva 2. Porvoon kymnaasi tarjosi 1800-luvun alussa korkeatasoista kouluopetusta Suomessa. A. J. Sjögren tutustui siellä useisiin koulutovereihin, joiden rinnalla hän jatkoi muutamia vuosia myöhemmin yliopisto-opiskelua Turussa. Lähde: Gustaf Heinriciuksen teos *Anteckningar om Immanuel Ilmoni* (1912).

ja kirjaostoksiin, joten Sjögrenin oli aika ajoin lainattava rahaa opiskelutovereiltaan tai Viipurilaisen osakunnan kuraattorilta Carl Gustaf Nykoppilta.²⁰

Varsin rauhattomaksi Sjögren tuli Turussa lokakuussa 1814 kuultuaan, että muuan ”juoppouden turmelema nuorukainen” halusi myydä omistamansa niteet Emanuel Bruzeliuksen Uppsalassa kustantamasta teossarjasta *Bibliothek der deutschen Classiker* (1811–1820).²¹ Keräilyinto ja kirjojen aineellisen olemassaolon vaikuttavuus saivat Sjögrenin seuraamaan lehtien julkaisemia

19. Sjögren pk 23.10.1813 (1360) ja 11.5.1814 (1495).

20. Laine 2020, 35.

21. Sjögren pk 20.10.1814 (1709), ks. myös 30.10.1814 (1723). Bruzeliuksen sarjassa ilmestyi 76 osaa saksalaisia klassikoita ja romantiikan kirjallisuutta, ja sen ensimmäisten osien tilaajista asui Suomessa vajaa kymmenesosa koko tilaajamäärästä. Lähemmin Jyrki Hakapää, *Kirjan tie lukijalle. Kirjakauppojen vakiintuminen Suomessa 1740–1860*. SKS 2008, 156–157.

kirjauutisia ja lähipiirissä kulkeneita puheita varsin tarkasti.

Sjögren käytti kirjahankinnoissa ja -kierrätyksissä hyväkseen jokseenkin kaikkia aikansa keinoja ja mahdollisuuksia. Hän kävi kirjahuutokaupoissa etenkin kymnaasiaikana, asioi kirja-kaupoissa ja kirjoja myyvien kirjansitojien luona sekä osti, myi ja lahjoitti niteitä ystävien ja tuttavien kautta. Porvoossa asuessaan hän tilasi kirjoja Turun ja Helsingin tuttaviltaan, joilla oli hyvät mahdollisuudet kaupantekoon.²² Niin ikään hän vaihtoi kopioimiaan koulu- tai luentomuistiinpanoja sellaisia tarvitsevien toveriensa kirjoihin, ja joskus vaihtokauppoja tehtiin pelkillä kirjoilla. Ei ole vaikea arvata, että helpoimmin Sjögren luopui tarpeettomiksi käyneistä koulu- ja sanakirjoista ja kieliopeista. Tammikuussa 1811, jolloin hän kävi kymnaasia toista vuotta, hän ilmoitti omistavansa 65 kirjaa.²³ Lisäksi hän oli osakuntakirjastonsa asiakas Turussa, ja Porvoossa hän oli saanut erioikeudella haltuunsa kymnaasin kirjaston avaimen kulkeakseen vapaasti kokoelmia katsomassa ja niistä lainaamassa.²⁴ Porvoon lukion kirjasto oli 1700-luvun jälkipuolelta alkaen Ruotsin valtakunnan itäosan merkittävimpiä koulukirjastoja. Sen kokoelmiin kuului vuonna 1795 jo 700 nidettä, ja vuonna 1807 määrä oli kasvanut peräti 2 000 teokseen.²⁵

Havainnollisen kuvan Sjögrenille ominaisista kirja-askareista antaa hänen päiväkirjamerkintänsä Turussa 13. lokakuuta 1814. Aamupäivällä hän luki ensin vanhoja muistiinpanoja päiväkirjastaan, sitten tilaamaansa Ruotsissa ilmestynyttä *Magazin för evangelisk biblisk christendom* -periodijulkaisua, jonka havaitsi tarpeettomaksi itselleen. Sen jälkeen hän kävi kirjakaupassa ostamassa erään Porvoon kymnaasia käyvän oppilaan laskuun Håkan Sjögrenin teoksen *Explicatio paraphrastico-exegetica s.s. librorum novi foederis*

(1800–1801) ja vei näin saamansa nipun painoarkkeja kirjansitojalle kansiin sidottavaksi. Kaupassa ollessaan Sjögren tiedusteli samalla *Bibliothek der deutschen Classiker* -teossarjan tilausehtoja. Iltapäivällä hän järjesteli kirjakokoelmaansa ja omia papereitaan. Illansuussa Sjögrenin ystävät – Carl Gustaf Ottelin (1792–1864), Carl Axel Gottlund (1796–1875) ja Immanuel Ilmoni (1797–1856) – piipahtivat kukin vuorollaan hänen luonaan. Ilmonille Sjögren sai myydyksi aamulla lukemansa lehden tilauskauden loppuosan. Samalla hän lahjoitti toverilleen tarpeettomaksi käyneen saksan oppikirjansa. Iltalukemisena hän aloitti Friedrich Schillerin näytelmän *Die Räuber* (1781), jota ei ehtinyt kerralla loppuun ennen nukkumaan menoa.²⁶ Toimiensa ansiosta Sjögren tapasi päivän kuluessa kirjakauppiaan, kirjansitojan ja useita kirjallisesti suuntautuneita opiskelutovereitaan. Vuosien mittaan myös uusien niteiden aukileikkaaminen tuli tutuksi askareeksi.²⁷

Pian Turkuun muuttonsa jälkeen Sjögren havaitsi, että kaupungin kirjakaupat tarjosivat hänen kaltaiselleen bibliofiilille suuria houkutuksia. Tuolloin vanhin edelleen toiminut kirjakauppa Turussa oli Johan Christopher Frenckell II:n liike, kirjapainona 1700-luvulla aloittanut sukuyritys, joka oli ryhtynyt kirjavälittäjäksi jo vuonna 1783. Tällä liikkeellä oli Turun ja koko Suomen kirjapaino- ja myyntitoiminnan johtasema 1810-luvun loppuun asti.²⁸ Sjögrenin erityisessä suosiossa oli kuitenkin saksalaissyntyisen, Königsbergissä opiskelleen ja Keisarillisen Turun yliopiston saksan kielen opettajana työskennelleen Friedrich Anton Meyerin kirjakauppa, joka aloitti myyntinsä vuonna 1814. Napoleonin sotien jälkimainingeissa Meyerista tuli Turun sivistyneistön arvostetuimpia henkilöitä hänen avatuaan säännölliset yhteydet Manner-Euroopan kirjavälittäjiin.²⁹ Monet Meyerin kauppaamien

22. Kirjahuutokaupoista Suomessa lähemmin Tuija Laine, Suomen Ruotsin vallan ajan kirjahistorian lähteet. Teoksessa Tuija Laine (toim.) *Kirjahistoria. Johdatus vanhan kirjan tutkimukseen*. SKS 1996, 227–228; Laine 2006, 275–281. Yhtenä kirjahuutokauppojen tarkoituksena oli auttaa opiskelijoita hankkimaan tarvitsemaansa kirjallisuutta. Kirjansitojien harrastamasta kirjamyynnistä Ruotsissa ja Suomessa 1700- ja 1800-luvulla Hakapää 2008, 39–44.

23. Sjögren pk 16.1.1811 (123).

24. Sjögrenin Porvoossa olosta Branch 2006, 323.

25. Minna Ahokas, *Valistus suomalaisessa kirjakulttuurissa 1700-luvulla*. Suomen Tiedeseura 2011, 91–92; Folke Nyberg, *Borgå Gymnasii Bibliotek. Möten med böcker och människor*. Borgå Gymnasiums Bibliotek 2002, 12.

26. Sjögren pk 13.10.1814 (1702).

27. Ks. esim. Sjögren pk 28.3.1815 (1836).

28. Laine 2006, 261–265; Hakapää 2008, 72.

29. Olof Mustelin, Friedrich Anton Meyer. Språkmästare, bokhandlare, kulturarbetare. *Historisk Tidskrift för Finland* 33:1 (1948), 99–100; Hakapää 2008, 73.

kirjojen myyntiluettelot oli painettu Leipzigissa, saksankielisten alueiden suuressa kirjakulttuurin keskuksessa.³⁰ Näiden kahden lisäksi Turussa asui ruotsalaissyntyinen Lars Mozelli, yliopiston kamreeri ja kirjahuutokaupanpitäjä, jonka kaksi kertaa viikossa järjestämiä myyntitilaisuuksia on kuvannut elävästi turkulainen kirjailija ja toimittaja Nils Henrik Pinello.³¹

Huhtikuuhun 1814 mennessä Sjögren oli hankkinut niin paljon kirjoja, että hän arvioi niteisiin laittamansa rahamäärän 140–150 valtionvelkariksiksi Ruotsin valtionvelkakonttorin seteleinä (*riksdaler riksgäld*). Se ylitti suuruudeltaan lähes kolminkertaisesti rahasumman, joka aiheutui Sjögrenin kotiopettajanpalkan maksaneelle majuri Nohrströmille Sjögrenin asumis- ja ylläpitokustannuksista kevätkaudella 1814.³² Sikäli kuin Adolf Ivar Arwidssonin (1791–1858) arvos-

■ Kuva 3. Turku 1810-luvun lopulla. Tältä kaupunki näytti ennen vuoden 1827 tuhoisaa tulipaloa. Litografia saksalaisen maisemamaalarin Carl von Kugelgenin seepialaveerauksesta, jonka hän teki matkallaan eteläisessä Suomessa kesällä 1818. Lähde: Ilmari Heikinheimon teos *Kaarle Aksel Gottlund* (1933).

telukykyyn on luottamista, tuolla rahamäärällä hankittu kokoelma oli tyylikkäästi rakennettu. Kun Arwidsson vieraili Sjögrenin luona saman vuoden lokakuussa, hän arvioi kunnioittavasti toverinsa kirjaston valikoiden kootuksi. Illan isännän mielestä lausunto ei osunut aivan kohdalleen. Sjögren oli jo edellisenä keväänä suunnitellut muutaman ystävänsä kanssa, että he karsisivat kirjakokoelmistaan kaiken kelvottoman tai tarpeettoman aineksen ja myisivät sen huutokaupassa, jos vain pääsisivät sopimukseen kirjahuu-

30. Ks. A. I. Arwidssonin kirje E. A. Crohnsille 18.7.1814, siteerannut G[ustaf] Heinrichius, *Från A. I. Arwidssons korrespondens med E. A. Crohns, J. J. Pippingsköld, E. Rancken och Lorenzo Hammarsköld*. Eripainos julkaisusta: *Förhandlingar och uppsatser* 23. Svenska litteratursällskapet i Finland 1909, 25; ks. myös G[ustaf] Heinrichius, *Skildringar från Åbo Akademi 1808–1828*. Svenska litteratursällskapet i Finland 1911, 52–53.

31. Kapten Puff [= Nils Henrik Pinello], *Små berättelser och tidsbilder* 1. G. W. Wilen & Co 1866, 80–83; Hakapää 2008, 366.

32. Ks. Sjögren pk 10.4.1814 (1471), 27.9.1814 (1668). Suomen monivaluuttajärjestelmästä 1800-luvun alkukymmeninä Riina Turunen & Miikka Voutilainen, Perinteen voitto vai keisarikunnan epäonnistuminen? Suomen rahaolot Venäjän kauden ensimmäisinä vuosikymmeninä. Teoksessa Piia Einonen & Miikka Voutilainen (toim.) *Suomen sodan jälkeen. 1800-luvun alun yhteiskuntahistoria*. Vastapaino 2020, 181–185.

tokauppoja pitäneen kamreeri Mozellin kanssa. Idea laajamittaisesta jälleenmyynnistä pälkähti uudelleen Sjögrenin päähän huhtikuussa 1815, kun hän suunnitteli ostavansa uusia kirjoja vanhojen myynnistä saatavilla varoilla. Tuolloin hän oli valmis luopumaan liki 60 niteestä. Samassa kuussa Mozelli otti toverusten kirjoja huutokaupattavaksi.³³ Kirjahalun seurausta oli, että monet painotuotteet olivat Sjögrenin käsissä kiertolaisia.

Lukuhalu

”Teillä näyttää oikein olevan taipumus paikoillanne istumiseen ja kamarissa tuumailuun”, totesi Porvoon kymnaasin matematiikan ja logiikan lehtori Magnus Alopaeus (1775–1843) Sjögrenille, kun tämä kävi jäähyväiskäynnillä lehtorin luona siirtäkseen kymnaasista Turkuun opiskelemaan. Alopaeus tiesi mistä puhui. Sjögren kirjoitti neljä kuukautta myöhemmin päiväkirjaansa, ettei hän ollut koskaan Porvoossa tai muuallakaan käynyt juhlimassa tai teatteriesityksissä, eivätkä porvoolaiset oppineet häntä lähipiiriä lukuun ottamatta tuntemaan.³⁴ Sama tapa jatkui aluksi Turussa. Siellä Sjögren rohkaistui esiintymään julkisissa väittelyharjoituksissa ja osakunnan kokouksissa vasta vuoden 1816 tienoilla.³⁵ Paikoillaan pysyminen ja kamarissa tuumailu merkitsivät hänelle kiihkeää ja monipuolista lukemista.

Myöhäisvalistuksen aikakaudella tapahtunut kirjamarkkinoiden runsastuminen edesauttoi uuden ilmiön, lukuhalun, esiintuloa. Turun ylioppilaiden kirjallista elämää 1800-luvun alkuvuosikymmenien osalta tutkinut Werner Söderhjelm havaitsi tuon ajan opiskelijoissa kuumeisen innon paneutua lähes kaikkiin ulottuvilla olleisiin kirjoihin ja painotuotteisiin. Luettu aines oli seka-laista, ja sen lukeminenkin sujui miellyttävässä

sekamelskassa. Ylioppilaat siirtyivät Friedrich Wilhelm Joseph von Schellingin teoksista vaikapa matematiikkaan ja eläinoppiin ja niistä tukholmalaisen Götiska förbundetin julkaisemaan *Iduna*-lehteen.³⁶ Lukuhalussa oli jotakin hallitsematonta ja suunnittelematonta; siinä oli kysymys lukijassa heräävästä affektiivisuudesta ja mielihyvän tarpeesta. On oireellista, että vuosikymmeniä tässä kuvattua aikaa myöhemmin, syyskuussa 1847, sanomalehti *Suometar* luonnehti ajankohdan romaanikiikkoa kirjoittamalla siitä, miten ”Espan rusthollarien tyttäretki jo imewät romaanin nisiä”.³⁷ Jos Rolf Engelsingin kiistanalaista teesiä kirjojen ekstensiivisen kertalukemisen nopeasta noususta perinteikkään intensiivisen toistolukemisen rinnalle onkin haluttu täsmentää ajallisesti ja paikallisesti, Sjögrenin lukutavat joka tapauksessa viittaavat lukemisen vallankumouksen suuntaan.³⁸ Toki hän tarttui säännöllisiin väliajoin myös samoihin teksteihin uudelleen.

Sjögren luki Porvoossa tietysti koulukirjoja ja pöytäsi Turussa päähänsä antiikin Kreikan ja Rooman klassillista kirjallisuutta, mutta muuten hän harrasti paljon maantiedettä, matkakuvauksia, historiaa, romaaneja ja näytelmiä. Helmikuussa 1815 hän totesi lukevansa oikeastaan mitä vain halusi, koska ei ollut vielä päättänyt sijoittumisestaan tuleviin tehtäviinsä. Hän liikuttui kyyneliin seuratessaan kreivien mestauksia Friedrich von Schillerin teoksessa *Geschichte des Abfalls der vereinigten Niederlande von der spanischen Regierung* (1788). Välillä hän jaksoi laatia monien sivujen pituisia tiivistelmiä matkakuvauksista, vaikkapa Adam Johan von Krusensternin teoksesta *Resa omkring jorden* (1811) tai George Vancouverin kirjasta *En upptäckts-resa till norra Stilla hafvet, och kring jordklotet* (1800–1801).³⁹ Lisäksi

33. Sjögren pk 25.10.1814 (1714), 8.4.1814 (1468), 5.4.1815 (1844), 21.4.1815 (1864). Tämän tyyppisestä kierrätyksestä ks. myös Laine 2006, 276.

34. Sjögren pk 17.9.1813 (1330), 24.1.1814 (1417).

35. Sjögren 1955, 38.

36. Werner Söderhjelm, Ur Åbotidens literära lif. *Finsk Tidskrift* 41:1–2 (1896), 41, 49.

37. Carlénin rouwa ”Kerettäläisistä”. *Suometar* 7.9.1847.

38. Keskittyneen ja yhä uudelleen samoihin kirjoihin kohdistuneen toistolukemisen ja isoja tekstimääriä kuluttaneen kertalukemisen välisestä muutoksesta Rolf Engelsing, *Der Bürger als Leser. Lesergeschichte in Deutschland 1500–1800*. J. B. Metzler 1974; ks. myös Ilkka Mäkinen, Lukuhalun vallankumous ja Jean-Jacques Rousseau. *Kasvatus & Aika* 7:1 (2013), 61–62. Keskustelua lukemisen vallankumouksesta on jatkanut esim. Reinhard Wittmann, Was there a Reading Revolution at the End of the Eighteenth Century? Teoksessa Guglielmo Cavallo & Roger Chartier (toim.) *A History of Reading in the West*. Käännös Lydia G. Cochrane. University of Massachusetts Press 1999, 284–312. Lukuhalun aikalaiskritiikistä ks. esim. Laine 2006, 278–279.

39. Sjögren pk 18.5.1814 (1501), 3.2.1815 (1783). Sjögrenin tiivistelmistä ks. pk osa III, i.pv. 1811 (154–163), osa IV/nide 2 i.pv. 1812 (245–247).

Sjögren paneutui aika ajoin teologiaan, valtioppiin, kasvioppiin, filosofiaan ja luonnonoikeuteen. Paljon hän lainasi ja ahmi myös suomalaisia ja ruotsalaisia sanoma- ja viikkolehtiä niin irtonumeroina kuin kokonaisina vuosikertoina.⁴⁰ Niiden julkaisemista kirja-arvioista ja kertomuksista hän laati runsaasti tiivistelmiä ja joskus täysimittaisia jäljennöksiä. Tuohon aikaan ja myöhemmin 1800-luvulla sanoma- ja viikkolehdet olivat merkittäviä kaunokirjallisuuden julkaisukanavia, joita oli tapana sitoa pysyvämpään käyttöön hakemistoilla varustetuiksi vuosikeroiksi.⁴¹

Sjögrenin päiväkirjasta voisi halutessaan laskea ainakin suurin piirtein hänen lukemiensa kirjojen ja lehtien lukumäärän, mutta tällaisten tulosten puuttuessa vertailukohdaksi on soveliaista ottaa Sjögrenin läheisen ystävän, kaksi vuotta nuoremman Alexander Blomqvistin (1796–1848) lukuharrastukset.⁴² Keväällä 1813 Blomqvistin lukemien kirjojen luettelosta löytyi 420 nimikettä, eikä siinä tiettävästi ollut aivan kaikkea.⁴³ Tuolloin hän oli vielä Porvoon kymnaasin oppilas, mutta siirtyi Sjögrenin jäljessä Turkuun opiskelemaan vuonna 1815. Ilmeisesti ystävänsä innostamana Blomqvist paneutui 1810-luvun jälkipuoliskolla yhä enemmän saksankieliseen kirjallisuuteen.⁴⁴

Sekalaisen aineksen kanssa työskentelyn vastapainoksi Sjögrenin luku-urakoihin kuului hyvin pitkäjänteistä keskittymistä yhteen julkaisuun. Vaikuttavin esimerkki tästä on Johann Gottfried Herderin myöhäistuotantoon kuuluva lehti *Adrastea* (1801–1803), jonka numeroita Sjögren lainasi Porvoon kymnaasin kirjastosta. Hän luki lehteä monta kuukautta talvella 1812–1813 ja laati lukemastaan noin 560 sivun muistiinpanot päiväkirjaansa. Aiheiden valinta oli kurinalaista. Sjögren keskittyi historiaan, filosofiaan, kaunokirjallisuuteen ja estetiikkaan.⁴⁵ Huhtikuussa 1814

hän tunnusti, että ”tuskin olen koskaan lukenut sellaista kirjoitusta, joka olisi ollut mukaansatempaavampi, huomiota herättävämpi kuin Herderin *Adrastea*”.⁴⁶ Michael Branchin mukaan Sjögrenin Herder-ihailu kasvoi älylliseksi hengenpaloksi, jonka aikaansaamaa kaunopuheisuutta ei löydy mistään muualta hänen päiväkirjansa tuhansilta sivuilta.⁴⁷

Opiskelu ja arkiston muodostus

Tietojen kopiointi muodosti ison osan kymnaasilaisten ja yliopisto-opiskelijoiden työmäärästä vielä 1800-luvun alussa. Kuninkaallisen Turun akatemian luento-opetus pohjautui 1600- ja 1700-luvulla pitkälti statuuteissa määrättyjen teosten lukemiseen ja selittämiseen; kuulijakunta teki professorin puheesta muistiinpanoja. Sanelusta tuli tuolloin keskeinen opetusmuoto, mikä oli tarkoituksenmukaista jo senkin takia, että kirjat olivat uuden ajan alkupuolella kalliita ja harvinaisia.⁴⁸ Luento-opetus merkitsi tavallaan kirjojen moninkertaista jäljentämistä, mutta vähitellen kirjojen sanelusta irrottauduttiin itsenäisempiin otteisiin. Tällaisen muistiinmerkitsemisen rinnalla eli toinenkin jäljentämisen muoto, ensin mainittua luultavasti heikompi. Sen lähtökohdana ei ollut suullinen esitys vaan lineaarinen typografinen media. Kuten on jo käynyt ilmi, sellaista harrasti myös Sjögren, kun hän kopioi lukemiensa kirjojen ja lehtien sisältöjä päiväkirjaansa.

Sjögrenin lukumerkinät ja tiivistelmät nivoutuvat pitkään perinteeseen, muistikirjoihin ja *loci communes* -vihkoihin, joita uuden ajan alkupuolen koulupojat ja opiskelijat täyttivät opettajiensa kannustamina erilaisilla siteerauksilla ja lukemistaan kirjoista löytämillään suosikkikohtilla. Tämä muistamisen tärkeyttä tähdentävä tapa ja opetusmetodi juontui antiikista, mutta 1700-luvun Euroopassa muistikirjat alkoivat muun-

40. Lehtien ja lehtivuosikertojen lainaamisesta ja hankkimisesta esim. Sjögren pk 22.7.1810 (103), 11.1.1812 (174), 19.2.1812 (257), 5.8.1813 (1228), 22.–23.10.1814 (1713).

41. Lähemmin esim. Jukka Sarjala, *Musiikkimaun normitus ja yleinen mielipide. Musiikkikritiikki Helsingin sanomalehdissä 1860–1888*. Turun yliopisto 1994, 87.

42. Sjögrenin ja Blomqvistin ystävydestä Söderhjelm 1896, 1–2; Julia Dahlberg, Den sanna bildningen. Nationellt och universellt som strategi inom den finska kunskapseliten, ca 1820–1850. *Historisk Tidskrift för Finland* 101:4 (2016), passim.

43. Sjögren pk 9.5.1813 (1105).

44. Sarjala 2020, 55.

45. Branch 2006, 324.

46. Sjögren pk 11.4.1814 (1473).

47. Branch 2006, 354. Sjögrenin merkityksestä herderiläisyydelle Suomessa ks. Pertti Karkama, *Kadonnutta ihmisyttä etsimässä. Johdatusta Johann Gottfried Herderin ajatteluun ja herderiläisyyteen Suomessa*. SKS 2007, 427.

48. Matti Klinge et al., *Kuninkaallinen Turun Akademia 1640–1808*. Otava 1987, 358–359, 363.

tua yhä systemaattisemmiksi lukupäiväkirjoiksi. Suomessa Alopaeuksen pappissuku oli yksi niistä yhteisöistä, joissa kirjallisuuden lukeminen ja siitä keskustelu olivat korkeasti arvostettuja pyrintöjä, ja monet sen jäsenistä pitivät lukemiseen perustuneita muistikirjoja.⁴⁹ Koska Porvoon kymnaasin lehtori Magnus Alopaeus oli Sjögrenin opettaja, on mahdollista, että hän oli oppitunneillaan ja muutenkin innostanut Sjögreniä lukupäiväkirjan pitoon. Sjögrenin tunnettu aikalainen ja säätyläiselämän taltioija, Turun hovioikeudessa työskennellyt Johan Petter Winter (1788–1872) siteerasi myös nuoruutensa päiväkirjoissa kirjallisuutta ja aikakauslehtiä.⁵⁰

Luetuista aineistoista tehdyt tiivistelmät ja kuvaukset sekä niistä otetut lainaukset ovat Sjögrenin päiväkirjassa hyvin moninaisia. Vuosina 1812–1813 päiväkirja toimi säilytyspaikkana noin 1900 sivulle poimintoja ja yhteenvetoja siitä, mitä Sjögren säännöllisesti luki. Suurimman osan vuotta 1812 hän syventyi painotuotteisiin, jotka käsitelivät maantiedettä, matkoja, luonnonhistoriaa, muinaisaikojen maailmanhistoriaa, hänen oman aikansa politiikkaa, taloustiedettä, taiteita, arkkitehtuuria ja henkilökohtaista hygieniää.⁵¹ Mainittakoon vielä, että Sjögren kopioi paljon runoja muun muassa Christfried Gananderin teoksesta *Mythologia Fennica* (1789) ja Frans Michael Franzénin koostamasta neljän vihkon *Aura*-kokoelmasta (1810).⁵² Niin ikään hän lueteloi bibliografisia ja muita tietoja kirjoista, joiden arvosteluja oli ilmestynyt eri lehdissä, muun muassa *Stockholms Postenissa* ja Turun oppineiden toimittamassa ja avustamassa *Allmän Litteratur-Tidningissä* (1803).⁵³ On ilmeistä, että viimeksi mainituissa tapauksissa päiväkirjamuistiinpanot toimivat viitetietoina mahdollisia kirjatilauksia tai kirjastoissa käyntejä varten. Samassa tarkoituksessa Sjögren teki muistiinpanoja myös *Swensk Literatur-Tidningin* (1813–1825) numerois-

ta.⁵⁴ Tämä periodijulkaisu oli Ruotsin tunnetuimman romantikkokoulun, fosforistien, pää-äänenkannattaja sen jälkeen, kun *Phosphoros*-lehti oli lakannut ilmestymästä.

Seikkaperäisistä lukumuistiinpanoista muodostui vähin erin Sjögrenin kirjallinen arkisto itseopiskelua varten. Michael Branch on nimitänyt Sjögrenin tietosanakirjamaisia merkintöjä ”kulttuurihistorialliseksi hakuteokseksi”, jonka tarkoitus oli laajentaa mahdollisuuksia yliopistokurssien ja luentojen valinnassa.⁵⁵ Muistiinpanot myös tiivistivät olennaisia kohtia ja seikkoja luetusta aineksesta, ja niitä kertaamalla Sjögren painoi muistiinsa tärkeää tietämystä. Joskus hän valikoi luettavaa Herderin *Adrasteasta* tekemistään muistiinpanoista, toisinaan hän paneutui vaativiin merkintöihin idealismin ja materialismin käsitteitä valottavasta kirjoituksesta, joka oli ilmestynyt *Der Neue Teutsche Merkur* -lehdessä vuonna 1804. Päiväkirjamerkintöihin tutustuttiin myös yhdessä, kuten 7. ja 9. helmikuuta 1814, jolloin Sjögren ja hänen ystävänsä Abraham Poppius (1793–1866) lukivat niistä erinäisiä jaksoja. Joulukuussa 1814 Sjögren kirjoitti muistiin, että hän kävisi vastedes päivittäin lävitse edellisen vuoden vastaavana päivänä tekemänsä päiväkirjamerkinnät.⁵⁶ Yllä olevat tiedot Sjögrenin omaehtoisesta opiskelusta ovat vahvoja merkkejä hänen harastamastaan toistolukemisesta, mutta on hyvä huomata, että muistiinpanojen teko luetuista aineistoista aiheutui kirjojen ja lehtien jatkuvasta ekstensiivisestä kierrosta hänen työpöydällään.

Kirjat sosiaalisena sidosaineena

Vaikka Sjögren oli ensimmäisinä yliopistovuosinaan syrjään vetäytyvä, hän tottui ajan tavan mukaisesti jo kouluaikoina käyttämään hyväksi sosiaalisia suhteita. Siitä on osoituksena hänen taloudellisen toimeentulonsa turvaamiseksi luomansa yhteydenpitoverkosto rahan lainaa-

49. Ahokas 2011, 222–223.

50. Topi Artukka, Lokikirja vai journal intime. Senaattori Johan Winterin päiväkirja 1812–1872. Teoksessa Maarit Leskelä-Kärki et al. (toim.) *Päiväkirjojen jäljillä. Historiantutkimus ja omasta elämästä kirjoittaminen*. Vastapaino 2020, 93, 97.

51. Branch 2006, 323.

52. Sjögren pk osa IV/nide 5, i.pv. 1812 (407–410), osa IV/nide 1, i.pv. 1812 (196–198). *Aura* oli ”en samling valda stycken från Åbo Tidningar”, utg. av Frans Michael Franzén (Häftan 1–4, Stockholm 1810).

53. Sjögren pk osa IV/nide 3, i.pv. 1812 (298–299), osa IV/nide 4, i.pv. 1812 (331–333), osa IV/nide 10, i.pv. 1812 (596–613), osa IV/nide 11, i.pv. 1812 (615–641), osa IV/nide 12, i.pv. 1812 (644–669).

54. Sjögren pk vsk VII/vihko 12, i.pv. 1813 (1379–1391).

55. Branch 2006, 324–325.

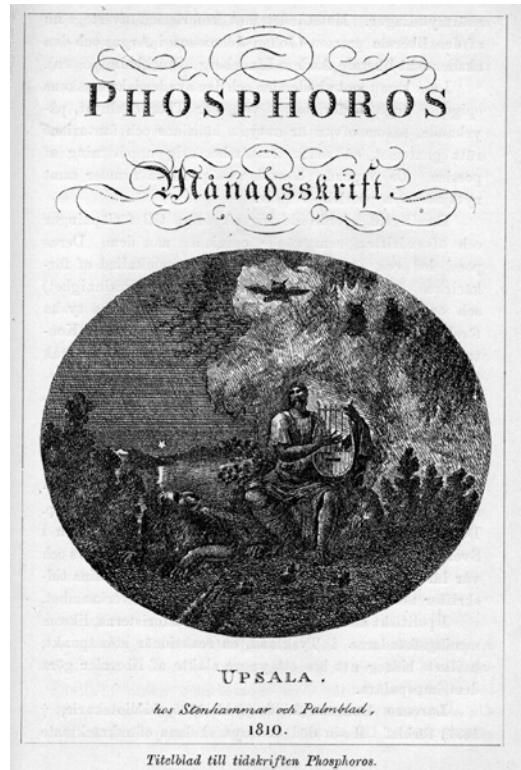
56. Sjögren pk 5.5.1814 (1488), 21.9.1814 (1661), 7.2. ja 9.2.1814 (1425), 6.12.1814 (1757).

57. Laine 2020, 34.

mista sekä tavarán- ja rahanvaihtoa varten.⁵⁷ Tällaisen yhteisöllisyyden rinnalle alkoi Sjögrenin elämässä vähitellen kehittyä toisenlainen, selvemmin tunne- ja ystävyysiteiden varaan rakentunut suhdeverkosto. Se syntyi yhteisistä lukokokemuksista, jaetusta rakkaudesta kirjoihin ja kiinnostuksesta nousussa olleeseen ruotsalaiseen romantiikkaan, jota edustivat näkyvimmin Uppsalan fosforistit ja heidän julkaisunsa. Kirja ja lukuhalunsa ansiosta Sjögren tuli Porvoonvuosiensa jälkeen vedetyksi mukaan Turussa vaikuttaneeseen ylioppilaiden ja nuorten maisterien joukkoon, jota on Werner Söderhjelm aloitteesta kutsuttu sittemmin Turun romantiikaksi.⁵⁸ Turun romantiikan sosiaalishistorialliset juuret löytyvät kuitenkin Porvoon kymnaasista, mistä todistaa myös Sjögrenin päiväkirja.

Huhtikuun puolimaissa 1812 Sjögren merkitsi muistiin, että hän oli istunut koko illan C. A. Gottlundin luona kello kolmeen asti yöllä ja lukenut Matthew Lewisin käännösromaanin *Munken* (Stockholm 1800–1804). Lieneekö hän lukenut tätä kauhuromaanin toverilleen ääneen? Samana vuonna hän ja Gottlund kuluttivat joka tapauksessa yhteistä aikaa kaunokirjallisuuden parissa, ja he tapasivat useita kertoja *Archiv af nyare resor*-kuukausijulkaisun äärellä. Porvoossa Sjögrenin läheisiin tovereihin kuuluivat lisäksi bibliofiilisiä taipumuksia omannut Immanuel Ilmoni, jonka kanssa Sjögren vieraili kymnaasin kirjastossa, ja etenkin Abraham Poppius. Viimeksi mainitun seurassa Sjögren vietti paljon aikaa myöhemmin Turussa, kun he tutustuivat yhdessä F. W. J. Schellingin filosofiaan ja lukivat sellaisia ruotsalaisia julkaisuja kuin *Poetisk Kalender*, *Lyceum* ja *Phosphoros*.⁵⁹

Poppius osoittautui varsin myötäläväksi luku- ja kuuntelutoveriksi, joka innostui vaikkapa Ernst Moritz Arndtin kuvauksista ruotsalaisista tai Friedrich Schlegelin luennoista, kun Sjögren luki niitä hänelle ja Ilmonille ääneen. Toukuussa 1814 sattui, että Poppiuksen mielihyvä vaihtui suorastaan ”myötätuntoiseen hehkuun” Sjögrenin lukiessa ääneen Jean Paulin novellia *Der 17. Juli oder Charlotte Corday* (1801), jonka

■ Kuva 4. Uppsalan romantiikkojen lehti *Phosphoros* oli Ruotsin nousevan älymystö- ja kirjailijapolven julkaisema kuukausilehti, joka ilmestyi 1810-luvun alkuvuosina ja sisälsi paljon ohjelmallisia tekstejä. Ruotsin akatemian ranskalaisia makuihanteita vastaan hyökänneellä *Phosphoroksella* oli suuri merkitys niin A. J. Sjögrenille kuin hänen romantiikasta kiinnostuneille tovereilleen. Lähde: Wikimedia Commons.

Poppius halusi välittömästi lainaksi. Sjögren suostui lukemaan Poppiukselle myös vanhoja päiväkirjamerkintöjä läpikäymistään kirjoista ja lehdistä.⁶⁰ Yllä olevat tiedot ja kuvaukset kertovat siitä, että kirjallisuus ja yhdessä lukeminen olivat vahva sosiaalinen sidosaine. Kirjat vetivät kymnaasilaisia ja ylioppilaita puoleensa ja toistensa seuraan ja tutustuttivat heitä toisiinsa. Ystävyudet rakentuivat kirjojen käytön ympärille. Porvoossa alkanut kehitys jatkui Turussa entistä tiiviimpänä,

58. Werner Söderhjelm, *Åboromantiken och dess samband med utländska idéströmningar*. Holger Schildts förlag 1915.

59. Sjögren pk 15.4.1812 (372), 7.–8.5.1812 (379–380), 13.–14.5.1812 (381), 18.–20.5.1812 (382), 4.9.1812 (547), 15.6.1813 (1151), 1.–2.9.1813 (1280), 31.3.1814 (1462), 11.2.1815 (1793–1794), 17.2.1815 (1798), 19.2.1815 (1800).

60. Sjögren pk 22.4.1814 (1479), 15.5.1814 (1497).

mikä loi keskeisen edellytyksen romantiikan aatteista kiinnostuneiden opiskelijoiden yhteistyölle.⁶¹ Sjögrenin ohella Gottlund, Ilmoni ja Poppius kuuluivat Turun romantikkojen toistakymmentä henkilöä käsittäneeseen joukkoon 1810-luvulla.⁶²

Edellä mainittu epäsäännöllistä elämää viettänyt nuorukainen, jonka kanssa Sjögren joutui paljon tekemisiin *Bibliothek der deutschen Classiker* -teossarjaa koskeneissa hankinnoissa, oli Germund Fredrik Aminoff (1796–1876). Hänes-täkin tuli ennen pitkää yksi Turun romantikoista. Sjögren oli hänen suhteensa aluksi varautunut, ilmeisesti hänen alkoholinkäyttönsä takia, mutta tunnusti varsin pian, että hänen toverinsa oli sivistyneempi ”kuin mitä hänen nykyisen elämäntapansa perusteella odottaisi”.⁶³ Aminoff sai kuitenkin elämänsä raiteilleen, ja oleskel-tuaan ensin pitkään Uppsalassa hän työskenteli 1830-luvulla Keisarillisen Aleksanterin yliopiston filosofian dosenttina ja apulaisena, sittemmin vielä professorina. Saksankielinen kirjallisuus sai heidät tutustumaan sen verran hyvin toisiinsa, että Turkuun jäänyt Sjögren oli aidosti murheis-saan Aminoffin siirryttyä Ruotsiin opiskelemaan kesän 1817 jälkeen.⁶⁴

Painotuotteiden verkostossa

Anders Johan Sjögrenin kirjaharrastukset, häntä ympäröinyt kirjakulttuuri ja hänen käyttämänsä kirjavälitysverkostot ansaitsevat enemmän tutki-musta kuin olen tässä artikkelissa kyennyt alusta-vasti tuomaan esille. Nuoren Sjögrenin elämästä on havaittavissa, että hän eli jo aikaa, jolloin kirjat ja muut painotuotteet eivät olleet oppineiden ja akateemisten ihmisten maailmassa enää kalliita harvinaisuuksia. Hänen kaltaisellaan vaatimatto-mista oloista ponnistaneella suutarin pojallakin oli mahdollisuus koota kymnaasi- ja ylioppilasai-kana huomattava kirjakokoelma, jonka hyllyiltä saattoi kierrättää tarpeettomiksi käyneitä niteitä toveripiireissä ja huutokaupoissa. Sjögren omasi

ekstensiiviseen kertalukemiseen soveltunutta lukuhalua, mikä sopii Reinhart Wittmannin argu-menttiin lukemisen vallankumouksesta 1700- ja 1800-luvun taitteessa.⁶⁵ Toisaalta hän harrasti myös toistolukemista, muutenkin kuin koulu- ja oppikirjojen osalta.

Lukuhalua koskevia tietoja silmiinpistävämpiä Sjögrenin päiväkirjassa ovat kohdat, joissa hän kertoo uusien kirjojen hankintaan liittyneistä taloudellisista laskelmoinneista ja haaveista. Nämä muistiinpanot osoittavat, että kapitalismi ja kaupallisuus raivasivat tietään myös 1810-luvun kirjamarkkinoille, mikä teki houkuttelevilta näyt-tävistä kirjoista fetissejä muistuttavia halun koh-teita. Samalla painotuotteiden määrä lisääntyi opiskelijoiden kamareissa ja työpöydillä, ja kir-joja koskevat uutiset, mainokset ja arviot tekivät tuloaan sanoma- ja kirjallisuuslehtien palstoil-le.⁶⁶ Sjögrenin *Allmänna Ephemerider* on alku-osaltaan tuon murrosajan elävä dokumentti.

Tässä artikkelissa avaamani painotuottei-den aineellisuuteen ja kirjojen käyttöön keskit-tyvä näkökulma on tuottanut myös muita uusia havaintoja ja tietoja. Kirjahankintoihin liittynyt pakkomielteenomainen kiihkeys, Sjögrenin kokema ja nimeämä *boklust*, tekee ainakin osit-tain ymmärrettäväksi sen omassa ajassamme tavattomalta näyttävän vaivannäön, jolla Sjögren etsi, osti, sidotutti, kuljetti ja kierrätti kirjallisuutta ja muita painotuotteita sekä neuvotteli säännöl-lisesti niiden ostamisesta ja myymisestä. Kirja-askareet olivat hyvin materiaalista toimintaa eli kirjojen käyttäjän kokemaa niteiden painoa, hänen rekisteröimiään vaihtoarvoja ja havaitse-miaan kokoja. Kasvaville kirjamäärille tuli myös löytyä tilaa asunnossa. Kaikkien tällaisten asioi-den ja tietojen hoito ja seuraaminen kehittivät Sjögrenin taitoja tulla toimeen erilaisten ihmisten kanssa. Samalla ne kasvattivat hänen tuttavapii-riään. Kun lukuhalu oli avain hyvään yleissivistyk-seen, kirjahuu varmisti Sjögrenin osallistumisen häntä ympäröivään sosiaaliseen järjestykseen.

61. Ks. myös Sarjala 2020, 50.

62. Turussa Gottlundista kehittyi Sjögrenin kaltainen kirjojen keräilijä, jonka onnistui maaliskuusta 1814 elokuuhun 1816 ulottuneella opiskelujaksolla ostaa tai lainata itselleen yli 70 teosta. Lähemmin Ilmari Heikinheimo, *Kaarle Aksel Gottlund. Elämä ja toiminta. 1: ensimmäinen työkausi*. Werner Söderström Oy 1933, 100–103.

63. Sjögren pk 4.11.1814 (1729).

64. Sjögren pk 19.6.1817 (2368); Sarjala 2020, 234.

65. Wittmann 1999, erityisesti 31–312.

66. Ruotsalaisten oppineiden kirjallisuuslehtien sisällöistä esim. Hanna Östholm, *Litteraturens uppodling. Läsesällskap och litteraturkritik som politisk strategi vid sekelskiftet 1800*. Gidlunds förlag 2000, 97–99.

Painotuotteet merkitsivät hänelle siis tärkeää kontaktipintaa yhteiskuntaan muussakin mielessä kuin tiedonhankkimisen kanavana. Mainitut kaksi halun muotoa yhdistyivät tehokkaalla tavalla siinä ystävyyksiä luovassa toimeliaisuudessa, jonka rakkaus kirjoihin ja yhdessä lukemiseen synnytti 1810-luvun kymnaasilaisissa ja sittemmin ylioppilaissa.⁶⁷

Yllä mainitusta näkökohdasta havaitsee sen, että kirjojen liikkeiden ja käyttöyhteyksien tarkastelu paljastaa kirjoja ympäröivästä yhteisöstä tärkeitä vuorovaikutuksen ja sosiaalisen sitoutumisen muotoja. Irrottautuminen tekstien lähiluvusta ja kirjojen sisällön yksityiskohtaisesta tarkastelusta Franco Morettin *distant reading*-lähestymistavan hengessä kohdistaa kiinnostuksen lukijoiden ja kirjavälittäjien arkipäivään. Painotuotteiden aineellinen läsnäolo, kirjavirrat kauppiailta asiakkaille ja näiltä takaisin kirjahuutokauppoihin sekä kirjojen ympärille syntyneet verkostot alkavat hahmottua, mikäli tutkijalla on käytössään riittävästi yksityisluontoisia lähteitä, vaikkapa päiväkirjoja ja kirjeenvaihtoa. Aate- ja oppihistoriassa kirjat ja periodijulkaisut ovat toimineet tekstitulokintojen, lähiluvun ja debattien analyysien lähteinä, kun taas kirjahistoriassa niitä on monesti käytetty sääty- ja ammattiperustaisen omistussuhteiden ja kirjallisten lajityyppien levinneisyyksien seuraamiseen. Näiden arvokaiden tutkimusalojen ja suuntausten rinnalle on materiaalisen kulttuurin tutkimuksen innoittamana nousemassa kirjojen aineellisen läsnäolon ja yhteisöllisyyttä aikaansaavan voiman

tarkastelu. Painotuotteiden etäältä lukemista ei kannata vähätellä ja leimata sitä onnettomaksi vastaukseksi kirjojen lukemisen haasteisiin älypuhelimien ja sosiaalisen median aikakaudella, vaan on hyvä pohtia sen sisältämiä lupaavia mahdollisuuksia.

Näkökulmakysymyksistä lähdeaineiston tasolle palatakseni on lopuksi aihetta vielä muistuttaa, että nuoren Sjögrenin päiväkirja on rikassäiltöinen lähde 1800-luvun alun opiskelijan seka-aineksista lukuharrastuksista ennen aikuisiän ammatillista erikoistumista. Totesihan Sjögren itsekin helmikuussa 1815 lukevansa melkein mitä halusi, koska ei ollut vielä päättänyt elämäntehtäväänsä. Silti hänen muistiinpanonsa kirjoista ja lehdistä ovat runsaampia luultavasti 1810-luvun alkupuolella kuin sen jälkipuolella, mihin viittaavat myös Michael Branchin laskelmat. Vuosikymmenen jälkimmäisellä puoliskolla Sjögrenin aika alkoi yhä enemmän kulua osakuntarienoissa, opiskelijoista koostuneen kirjallisen klubin sihteerintehtävissä ja muussa keskinäisessä yhteistoiminnassa Turun romantikkojen kanssa. Intohimo kirjoihin tuskin vähentyi, mutta niiden synnyttämä yhteisöllisyys oli hänen kohdallaan tehnyt tehtävänsä ja sai hänet käyttämään enemmän voimia yhteisten tavoitteiden hyväksi.

Dosentti, FT **Jukka Sarjala** työskentelee erikoistutkijana Turun yliopiston kulttuurihistorian oppiaineessa.
Sähköposti: juksar@utu.fi

67. Kirjallisuuden sosiaalisesta voimasta synnyttää keskusteluverkostoja puheena olevalla ajanjaksolla ks. esim. Gillian Russell & Clara Tuite (toim.) *Romantic Sociability. Social Networks and Literary Culture in Britain, 1770–1840*. Cambridge University Press 2006.